

ADATOK A MAGYAR MADÁRTAN RÉGMÚLTJÁRÓL

Dr. Sterbetz István

Abstract

I. Sterbetz: Data from the long past of Hungarian ornithology

Author gives a supplement to A. Keves's "Data on the history of Hungarian ornithology" published in the current issue of Aquila. Present work discusses publications dealing with falconry and hunting, mainly. Cited works of reference are little known and almost unavailable, they were not mentioned therefore in the "Bibliography of Hungarian Ornithology".

Az *Aquila* 101. évfolyamában *dr. Keve András* a magyar madártan történetének 1300–1944 közötti időszakát dolgozta fel. A posztumusz kézirat rendezésénél került elő néhány olyan további forrásmunka is, amelyek vagy kimaradtak annak bibliográfiájából, vagy amelyeket más tudományterületen közöltek, és ezért az ornitológia számára nehezen hozzáférhetőek. Az anyag fölöttébb terjedelmes, ezért csak témákra utalva állítottuk össze e helyen azok irodalomjegyzékét. Adatfelsorolásra legfeljebb ott térünk ki, ahol ezt a koraiság, vagy a különlegesség indokolja.

A legrégebbi adat *Fejértől (1829–1844)* származik, aki szerint a Dömösi Apátság javait számba vevő, 1138-ból származó okirat a prépost sólymainak (*Falco sp.*) gondozóiról is rendelkezik. A *Csőre (1971)* által közölt, további adatoknál különösen a sólyomfészkek értékére vonatkozó utalások figyelemfelkeltők. 1264-ben a Biharmegyei Felkő községben, 1407-ből pedig egy zágrábi káptalani jelentésben történik említés arról, hogy egykor milyen becsben tartották a vadászmadarak beszerzésének ezeket a természetadta forrásait. A középkori magyar sólymászatról *Bolyky (1907)*, *Takáts (1917)*, *Balkay (1926)*, *Schenk, Vönöczky–Schenk (1938, 1942, 1943, 1959, 1970)*, és *Duhay (1988)* készítettek még madártan-történeti érdekeltőségű tanulmányokat.

A daru (*Grus grus*) magyarországi múltjáról is temérdek adatot ismerünk. Nevének első írásos nyoma a Magyar Oklevéltárban őrzött „Nic de Darow AUO X.325” idézettel személynévhez kötődik (*Szamota–Zolnay, 1902–1906*). E madár latin neve – kis kezdőbetűvel írva – (*grus*) 1395 körül jelenik meg a *Keve* által is idézett, „*Beszercei szójegyzék*”-ben (*Finály, 1892*). A daru egykori, kelet-magyarországi előfordulásairól *Fényes (1836)* ír.

Az ugyancsak gazdag magyarországi fácán (*Phasianus colchicus*) irodalomnak a legrégebbi nyoma az 1457-ben keltezett, OLD 15 186 sz. „Supra Siluam Facyanyberek” idézethez vezet (*Szamota–Zolnay, 1902–1906*). *Mátyás király* történetírója, *Bonfinius Márk Antal* munkájában (1565), amelynek részletét a szerző halála után fél évszázaddal Kolozsvárott *Heltai Gáspár* adta ki, arról

tájékozódunk, hogy ezt a madarat már a XV. században is szaporították nálunk zárt téri körülmények között. Az idézett forrásmunka szerint a budai királyi kertben vashálóval borított „madaraskert” volt, amelyben egyéb fajok között fácánokat is tartottak. Az ily módon történő fácántartásra *Csőre (1971)* számos további adatot sorol fel az ezt követő évtizedekből. *Bolyky (1909)* *Mária Terézia* királynő fácánvadászatáról közöl érdekes leírást.

Ugyancsak *Csőre (1971)* az 1504. évi, *Ulászló*-féle vadászati törvénytől kezdődően a jelen század kezdetéig tekinti át a császármadár (*Tetrastes bonasia*) vonatkozó történeti utalásokat, s azokból kitűnik, hogy ezt az ízletes húsú vadat már egykor is milyen nagyra értékelték. *Radvánszky (1893)* és *Maksay (1959)* munkáiból kitűnik, hogy évszázadokon át földesúri rendelkezések szabályozták e madarak beszolgáltatási kötelezettségeit, vagy vadászattuk tilalmát. *Valentinitsch (1893)* pedig az e fajról alkotott hiedelmeket gyűjtötte össze történeti áttekintéssel.

Bökönyi (1959) szerint a fogoly (*Perdix perdix*) volt a középkori Magyarország legelterjedtebb vadászott madara. *Csőre (1971)* már a XIII. századi oklevelekkel is utal e „pinx”-nek, vagy „perdix”-nek mondott madár vadászatának korlátozásaira. Kétséges, hogy ezek valóban fogolyra vonatkoztak-e, mert ezeket a latin neveket egykor a császármadár és a fogolyra egyaránt használták. *Szamota–Zolnay (1902–1906)* szerint a fogoly magyar neve legelőször egy 1508-ban kelt oklevélen jelenik meg „Wlgo fogoly emi OLD. 32:62” idézetben.

1392-ből származó, Szatmár megyei túzok (*Otis tarda*) adatot *Mályusz (1951–58)* közölte. A túzok barcasági (Erdély, Brassó megye) előfordulásának 1522. évi adatát találjuk egy brassói számadás – könyvben (*Anonymus, 1886*): „...una ave trappen asp 12” bejegyzéssel. A túzokról elnevezett kárpát-mendencei helységeket *Csőre (1971)* sorolja fel.

Erdély egykori nevezetes vadászatairól és nem kevésbé népszerű madarászatairól végül *Kormos (1935–36)* tollából olvashatunk történelmi értékű leírásokat.

Irodalom – References

- Anonymus (1886)*: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. I–II.
Balkay A. (1926): A magyar sólymászati története. *Nimród Vadászújság*, 14: 357–360 + 381–385 + 400–401 + 420–421 + 426–464.
Bolyky M. (1907): Felsőoroszi Madarász Péter. *Vadász Lap*: 473.
Bolyky M. (1909): Rákóczy fejedelem vadásznaplója. VI. 460 pp.
Bonfinius A. M. (1565): *Rerum Hungaricum Decadis*. IV. Liber, VII. Kolozsvár, Heltai Gáspár kiadványa.
Bökönyi S. (1959): Die frühalluviale Wirbeltierfauna Ungarns. *Acta Archeologica*, 1–4:39.
Csőre P. (1971): Vadászati kultúra in: A vadgazdálkodás fejlesztése. MÉM Vadászati és Vadgazdálkodási Főoszt. kiadv. 43 pp.
Duhay G. (1988): Történetek a magyar sólymászati múltjáról (in. Zoltán A. ed. *Hunor Vadászkiönyv*) *Officina–Nova*, Budapest, 194–195 pp.

- Fejér Gy. (1829–1844): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac. civilis. Buda.
 Finály H. (1892): Besztercei szójegyzék. (1395 körül). Budapest.
 Fényes E. (1836–39): Magyar-ország állapotja. 1–4 Pest.
 Maksay F. (1959): Urbáriumok. XVI–XVII. század. Budapest.
 Májusz E. (1951–1958): Zsigmond-kori oklevéltár, I–II. Budapest.
 Radvánszky B. (1893): Gróf Thurzó Szaniszló lakomái. Századok: 197.
 Schenk J. (1938): Magyar solymász madárnevek. Aquila, 42–45: 267–409.
 Szamota I.–Zolnay Gy. (1902–1906): Magyar oklevéltár. Budapest.
 Takáts S. (1917): Rajzok a törökvilágból III. Budapest.
 Valentinits F. (1893): A császármadár a mondában. Vadász Lap: 202.
 Vönöczky–Schenk J. (1942): A magyar solymásznevek II. Aquila, 46–49: 5–71.
 Vönöczky–Schenk J. (1943): Magyar madárnevek 1786-ból Aquila, 46–49: 477–478.
 Vönöczky–Schenk J. (1959): A solymászat történetéből. Aquila, 65: 161–173.
 Vönöczky–Schenk J. (1970): A magyar őshaza sólymászmadarai. Turul,
 New York, 96 pp.

Author's adress:
 Dr. István Sterbetz
 Budapest
 Fivér u. 4/a.
 H-1131